

موسیقی مصر

تجربه‌ی موسیقی، بازنمود فرهنگ

اسکات مارکوس

ترجمه‌ی
شایا شهابی

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور
تهران، پل چوبی، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف
کدپستی ۱۶۱۱۹، صندوق پستی ۱۹۵۷۵-۴۷۷
تلفن: ۷۷۶۰۱۰۲۰ فکس: ۷۷۵۰۶۵۵۳

www.mahoor.com
info@mahoor.com

موسیقی مصر
اسکات مارکوس

ترجمه‌ی شایا شهابی
بازخوانی لیلا رسولی
ناظر ترجمه بابک بوبان

Elvele Images / Alamy عکس روی جلد
۱۳۹۶ چاپ اول
تعداد ۱۰۰۰ جلد
لیتوگرافی، چاپ و صحافی چاپ بازرگانی

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۵۷-۹ ISBN: 978-964-8772-57-9

این کتاب را خانم پرتو هوشمند راد معرفی کردند و ناشر از این بابت از ایشان سپاسگزار است.

فهرست

۱۱	 دیباچه
۱۳	 پیش گفتار
۱۹	 فهرست تراک‌های سی‌دی
۲۳	 ۱. دعوت به نماز: همتی جمعی
۲۳	 سستی کهن
۲۳	 اذان گفتن
۲۸	 جامعه‌ی مؤذنین
۳۴	 پاسخ به اذان: پدیده‌ای تعاملی
۳۶	 تغییر
۳۶	 بخش اذان در رسانه‌های جمعی
۳۸	 یک دسته‌بندی توأم با تردید
۳۸	 اذان از نقطه نظر ملودی
۴۳	 ۲. مُدهای ملودیک مشرق عربی: مقامات
۴۳	 بافت ملودیک
۴۶	 ملودی در موسیقی عربی از دیدگاه نظری
۴۶	 گام: زیرویمی و فواصل
۵۲	 مقام راست در نظریه‌ی نوین موسیقی عرب
۵۲	 دانگ
۵۴	 انتقال
۵۵	 اجرای مقام راست
۵۵	 فواصل
۵۷	 علامت‌های عرضی
۵۸	 پرش‌های ملودیک
۶۰	 استفاده‌ی چندین دانگ بالا
۶۲	 حرکتِ شاخصی ملودی در بخش‌های تعیین‌کننده‌ی یک مقام
۶۲	 تراک ۳۳ سی‌دی: یک تقاسیم از علی جهاد راسی

۶۲	جایگاه آغاز اجرای مقام
۶۵	شیوه‌ی شاخص حرکت ملودی در سایر قسمت‌های مقام
۷۱	شکل خاص فراخوانی به نماز در اسلام
۷۲	مقام‌گردانی

۷۵	۳. مدح: ژانری از موسیقی مذهبی صوفیانه
۷۶	سازهای گروه مدح
۸۰	بستر قهوه‌خانه
۸۲	بستر ذکرگویی صوفیان
۸۲	ذکرگویی‌های عمومی
۸۴	حرکات و خواندن در مراسم ذکرگویی
۸۵	ذکر هفتگی در مسجد سیدی علی
۸۶	موسیقی در یک چرخه‌ی مدح
۸۸	متون مدح موال
۹۲	پاساژهای سازی
۹۳	ویژگی‌های مشترک در بیشتر سنت‌های موسیقی مشرق عربی

۹۷	۴. مُدهای ریتمیک در موسیقی مشرق عربی
۹۷	ساخت‌های بنیادی: مقسوم، مضمودی، صغیر، و صعیدی
۹۹	تزئین ریتم‌ها در هنگام اجرا
۱۰۱	انواع صدای تک
۱۰۲	دیگر ریتم‌ها
۱۰۲	وَحْدَه و زَقَّة
۱۰۴	مَلْفُوف و سَعُودِی
۱۰۵	مَضْمُودِی
۱۰۶	سَمَاعِی
۱۰۷	سایر ریتم‌های ویژه‌ی یک فرهنگ یا ویژه‌ی یک ناحیه
۱۰۸	تغییرات در طول زمان

۱۱۱	۵. موسیقی بومی مصر علیا در عروسی و جشن‌ها: گروه‌های مزمار
۱۱۱	یک گروه مزمار در یک عروسی در مصر علیا
۱۱۳	گروه‌نوازی

۱۱۷.....	«شادباش»
۱۱۸.....	رپرتوار
۱۱۹.....	تک‌نوازی بداهه
۱۲۰.....	آوازهای «کان عندی غزال» و «سمعت يوم رثه خلخال»
۱۲۵.....	رقص چوب مردان در عروسی
۱۲۶.....	مزممار صعیلی در جشن‌های مولودی
۱۲۷.....	رقص چوب مردان در جشن‌های مولودی
۱۲۸.....	مزممار صعیلی/ طبل بلادی در گروه‌های موسیقی محلی دولتی
۱۲۹.....	«کولی‌ها» و سنتی مشترک در خاورمیانه
۱۳۰.....	موسیقی مزممار صعیلی: منحصر به فرد، اما گویای سنت‌های موسیقایی مشترک

۱۳۱.....	۶. اسلام و موسیقی: موسیقی حرام است؟
۱۳۱.....	والاثرین مراجع: قرآن و حدیث
۱۳۳.....	بسترهای گوناگون/ حاکمان گوناگون
۱۳۴.....	صوفیان: پرورش «هنر شنیدن»
۱۳۵.....	مجادله‌ی سماع در قاهره‌ی امروزی
۱۳۵.....	سخنان اجراکنندگان در سی‌دی همراه کتاب
۱۳۷.....	سخنان دیگر در قاهره‌ی امروزی
۱۳۸.....	حفظ تمایز میان امر بشری و امر الهی

۱۴۱.....	۷. موسیقی هنری پایان قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم: گروه‌های تخت
۱۴۲.....	از گروه موسیقی تخت تا گروه موسیقی فرقه
۱۴۲.....	گروه موسیقی تخت
۱۴۶.....	ایجاد گروه‌های بزرگ و جدید: فرقه
۱۴۶.....	رپرتوار تخت: سوئیت و صله
۱۴۸.....	احیای گذشته
۱۴۹.....	ضبط موسیقی تخت: تراک‌های ۹ تا ۱۹ سی‌دی
۱۵۲.....	قطعات در تراک‌های ۹ تا ۱۹
۱۵۲.....	ژانرهای بداهه‌نوازی: تقاسیم، لیالی، و موآل
۱۵۲.....	لیالی
۱۵۳.....	دو موآل
۱۵۶.....	ژانرهای سازی دولاب و سماعی

۱۵۹	 دو ژانر آواز پیش ساخته
۱۵۹	 طَقْطَوْقَه «البحر نايم»
۱۶۰	 مَوْشَح
۱۶۴	 وصله، تلفیقی اجتماعی- فرهنگی
۱۶۵	 زیبایی شناسی طرب

۱۶۹	 ۸. موسیقی هنری نیمه ی قرن بیستم: ام کلثوم و سنت آواز بلند
۱۶۹	 ظهور یک فوق ستاره ی جدید
۱۷۰	 گسترش رسانه های گروهی جدید
۱۷۱	 ژانر جدید اُغْنِیَه (آواز بلند)
۱۷۵	 خط مشی های جدید ام کلثوم
۱۷۶	 گروه ام کلثوم
۱۷۸	 سایر خوانندگان مشهور اُغْنِیَه
۱۷۹	 ضبط ویدئویی اجراها و سپس نمایش در تلویزیون
۱۷۹	 واپسین سال های ام کلثوم
۱۸۳	 آواز «أروح لَمین» ام کلثوم در تراک های ۲۰ تا ۲۲ سی دی
۱۸۳	 سالن، صحنه
۱۸۴	 مقدمه ی سازی
۱۸۶	 ام کلثوم می خواند: ترجیع بند آوازی
۱۸۷	 متن شعر
۱۹۳	 مقام راست

۱۹۷	 ۹. موسیقی زَقَّه (مراسم عروسی)
۱۹۷	 اجرای گروه زَقَّه در یک هتل پنج ستاره
۲۰۰	 شکل گیری گروه جدید زَقَّه دُمیاطی
۲۰۲	 مزمار شرقیه
۲۰۴	 دسته بندی اعضای گروه زَقَّه
۲۰۵	 شیوه ی منحصر به فرد نوازندگی مزمار شرقیه
۲۰۶	 آواز زَقَّه
۲۰۹	 مقام راست و ریتم های گوناگون
۲۱۲	 فراتر از اجرای زَقَّه
۲۱۲	 داستان زندگی یک نوازنده ی مزمار شرقیه

۲۱۵	۱۰. موسیقی پاپ امروزی: حکیم و ژانرهای شعبی و شبایی
۲۱۵	یک اجرای مراسم غروسی
۲۱۹	یک برنامه‌ی معمولی اجرا
۲۱۹	گروه موسیقی
۲۲۱	ژانرهای پاپ شعبی و شبایی
۲۲۴	به شهرت رسیدن حکیم
۲۲۴	چند سال اول
۲۲۵	خیابان محمدعلی، کانونی تاریخ‌ساز برای اهالی موسیقی
۲۲۶	شرم‌آور، اما نه حرام
۲۲۷	ستاره شدن
۲۲۹	«شعبي مدرن»
۲۳۰	بینشی بین‌المللی
۲۳۱	مناقشه
۲۳۱	خلق آواز شعبی
۲۳۱	افزودن حس شعبی به سه مولفه‌ی سنتی
۲۳۲	تنظیم‌کننده، مولفه‌ی جدید چهارم
۲۳۳	«الکلام ده کبیر» (تراک ۲۶ سی‌دی)
۲۳۶	تداوم و تغییر
۲۴۱	سخن آخر
۲۴۵	واژه‌نامه
۲۵۱	منابع

فصل اول

دعوت به نماز: همتی جمعی

ستی کهن

اذان گفتن. ساعت ۷:۳۰ بعد از ظهر روز ۲۶ جولای سال ۲۰۰۲ است. شیخ محمد جبریل سرشناس، به فعالیت‌های روزمره‌اش خاتمه می‌دهد تا وضو گرفته، لباس‌هایش را عوض کند و با آسانسور از آپارتمانش در طبقه هشتم به مسجد کوچکی که در طبقه‌ی دوم همان ساختمان واقع شده بیاید. پس از ورود به مسجد با چند نفر از میان پانزده نفری سلام و احوالپرسی می‌کند که در نمازخانه‌ی مسجدی، که گنجایش قریب به دویست نفر را دارد، گرد هم آمده‌اند. جوانی در حال آماده سازی میکروفونی است که در گوشه اتاق قرار گرفته و برای اطمینان از زمان دقیق، رادیو را روی موج «إذاعة القرآن الكريم» روشن می‌کند، که ایستگاه رادیویی مخصوص قرآن و مستقر در قاهره است (برنامه‌ی رادیویی مذکور شامل تلاوت قرآن، بحث‌های مذهبی، وعظ و غیره می‌باشد). چیزی نمی‌گذرد که گوینده‌ی رادیو زمان نماز عصر را اعلام می‌کند. هنگامی که پخش اذان از رادیو آغاز می‌شود، وی رادیو را خاموش و میکروفون را روشن می‌کند. شیخ جبریل نزدیک شده و پس از لحظه‌ای درنگ اذان می‌گوید (تراک ۱ سی دی). صدا در کل فضای اتاق پخش می‌شود. همچنین، به کمک بلندگوهایی که بر دیوارهای ساختمان نصب شده صدا در کوچه‌های اطراف نیز شنیده می‌شود. این صحنه در تمامی مساجد در سراسر منطقه پنج بار در روز تکرار می‌شود. در مساجد کوچک‌تر ممکن است مؤذن را ببینید که جلوی درب مسجد ایستاده و بدون نیاز به بلندگو اذان می‌گوید.

تمرین ۱-۱ در حین گوش دادن به تراک ۱ سی دی متن زیر را بخوانید. توجه داشته باشید که عبارات اذان با مکث از یکدیگر جدا می‌شوند و اجرای ملودیک متن، بداهه است که در آن هر خط تکراری اجرای خاص خود را دارد.

متن اذان

(زمان آغاز هر عبارت در سمت راست آمده است؛ برای عباراتی که دو بار تکرار می‌شوند زمان تکرار نیز قید شده است)

۰:۰۹ / ۰:۰۱ «الله اکبر، الله اکبر» دو بار
خدای متعال از هر چیز بزرگتر است

۰:۳۱ / ۰:۴۴ «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» دو بار
شهادت می‌دهم جز خدای یکتا و بی‌همتا، خدای دیگری نیست

۱:۰۵ / ۱:۲۴ «أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» دو بار
شهادت می‌دهم حضرت محمد (ص) پیامبر و فرستاده‌ی خداست.

۱:۵۶ / ۱:۴۴ «حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ» دو بار
بشتاب برای نماز

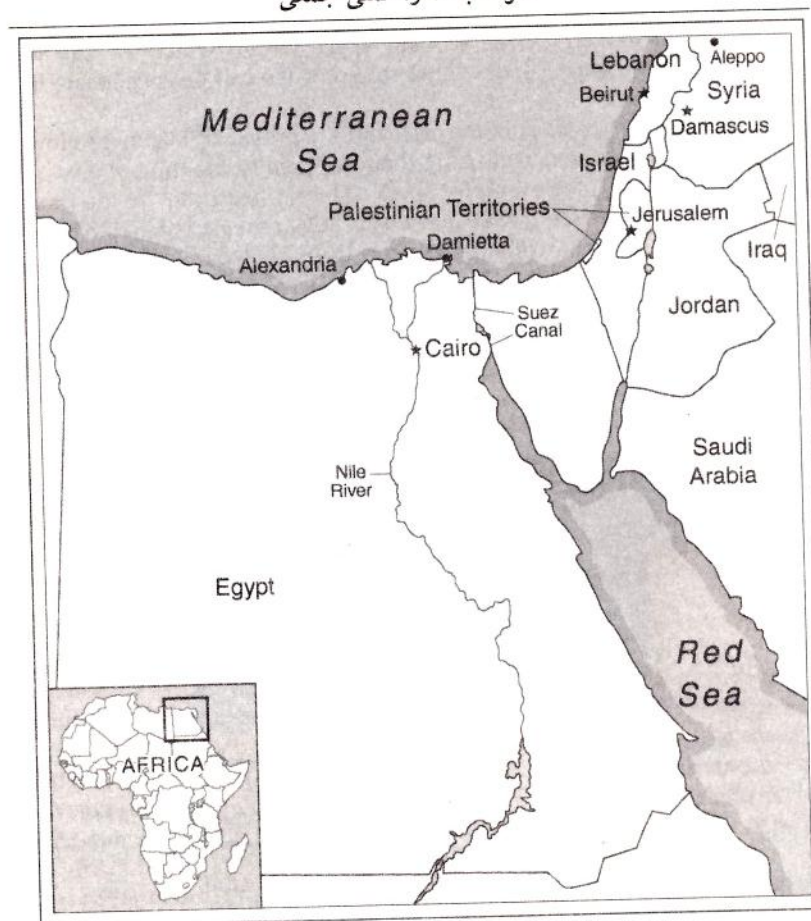
۲:۳۹ / ۲:۲۲ «حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ» دو بار
بشتاب برای رستگاری
(در اذان صبح عبارت ذیل نیز اضافه می‌شود:
«الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النُّومِ» یک بار
به راستی که نماز به است از خواب)

۳:۳۹ «الله اکبر، الله اکبر» یک بار
خدای متعال از هر چیز بزرگتر است

۳:۲۷ «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» یک بار
خدایی جز خدای یکتا و بی‌همتا نیست

اذان یکی از برجسته‌ترین و نافذترین جنبه‌های آوایی مصری است. از آنجا که اذان در طول روز و در زمان‌های مشخصی اجرا می‌شود، به پدیده‌ای دائمی و تکراری بدل گردیده است. با توجه به اینکه در قاهره (شکل ۱-۱) در هر محله بیش از یک مسجد وجود دارد، اغلب می‌توان دو، سه، یا حتی تعداد بیشتری اذان را هم‌زمان شنید که از جهات مختلف پخش می‌شوند. این

دعوت به نماز: همتی جمعی

شکل ۱-۱ این دو نقشه مصر و قاهره، تعدادی از شهرها و کشورهای همسایه را نشان می‌دهند.

امر بخصوص در مورد اذان صبح مصداق دارد، زیرا سکوتی که در شهر حاکم است باعث می‌شود تا صوت اذان تا دوردست در همه جا گسترده شود. در برخی موارد حتی وسعت شنیده شدن اذان یک مسجد خاص مایه‌ی افتخار و برتری آن مسجد است. مسئولین مسجد جامع شهر طنطا (واقع در دلتای رود نیل در شمال مصر) با افتخار بیان می‌کنند که صدای اذان آن مسجد به کمک بیست و هشت بلندگویی که بر روی دیوارهای مسجد نصب شده، از تمامی نقاط شهر قابل شنیدن است (تصاویر ۱-۲ و ۱-۳)! علاوه بر این، بسیاری

مجموعه‌ی موسیقی جهان در آمدی نوآورانه بر موسیقی جهان است که بررسی می‌کند مردم چگونه در زندگی خود به موسیقی معنا می‌بخشند و از آن بهره می‌برند.
ویراستاران مجموعه: **بانی سی. وید و پاتریشیا شیهان کمبل**

موسیقی مصر یکی از چند جلد مورد پژوهی است که می‌توان در کنار کتاب موسیقایی بیاندیشیم که جلد محوری **مجموعه‌ی موسیقی جهان** است به آن رجوع کرد. کتاب موسیقایی بیاندیشیم در برگزیده‌ی موسیقی فرهنگ‌های گوناگون و چارچوبی برای کاوش در فعالیت‌های موسیقایی سراسر دنیا است. این کتاب بستر ساز مجموعه‌ای از مورد پژوهی‌هایی است که هر یک بر منطقه‌ی مستقلی از دنیا متمرکزند. هریک از این مورد پژوهی‌ها موسیقی معاصر را مبدأ قرار داده و سنت‌ها و اطلاعات تاریخی را آنجا که به زمان حال مربوط می‌شوند مورد بحث قرار می‌دهد.

موسیقی مصر مروری است بر چهره‌ی غنی و پویای موسیقی معاصر این کشور. این کتاب نگاهی دقیق به سنت‌های موسیقایی خاص مصر دارد و به نوازندگان و بافت‌های متعدد اجرای موسیقی توجه ویژه‌ای معطوف می‌دارد. کتاب به حضور فراگیر اسلام نیز توجه دارد؛ از این رو بر دو ژانر اجرای اسلامی متمرکز می‌شود و به مسئله‌ی قدیمی همخوانی موسیقی و اسلام می‌پردازد؛ برای تکمیل مورد آخر سخنان بسیاری از افرادی که اجراهایشان در سی‌دی همراه این کتاب آمده نیز ضمیمه شده است. این کتاب در برگزیده‌ی موسیقی‌های متنوعی است که علاوه بر بازتاب هویت‌های منطقه‌ای، ملی، و اجتماعی‌ای که امروزه در کنار هم در مصر حضور دارند، به خلق آن‌ها نیز کمک می‌کند.

اسکات ال مارکوس با بهره‌گیری از بیش از بیست سال تحقیق میدانی گسترده، مستندات قوم‌شناختی دقیقی را از هفت سنت اجرای موسیقی که امروزه در مصر یافت می‌شوند ارائه می‌دهد: اذان؛ مدح که ژانری از موسیقی مذهبی صوفیانه است؛ موسیقی مردمی مزار در جنوب مصر؛ موسیقی هنری اوایل قرن بیستم برگرفته از سنت موسیقی تخت؛ موسیقی ام کلثوم، خواننده‌ی نامدار مصری که در نیمه‌ی قرن بیستم بسیار پرطرفدار بود؛ موسیقی مراسم عروسی؛ و موسیقی فوق ستاره و خواننده‌ی یاب حال حاضر مصر یعنی حکیم. این کتاب با یک سی‌دی شنیداری همراه است که حاوی ۸۰ دقیقه از بهترین نمونه‌های هر یک از این سنت‌های موسیقایی است. برای این که بهتر بتوان دانشجویان را با صورت، ساختار و اجرای این سنت‌ها آشنا کرد، تمامی این نمونه‌ها در یک مَدِ ملودیک واحد یعنی در مقام راست هستند. قطعات آموزشی جداگانه به معرفی مقام راست و تنوع ریتم‌های آن که در نمونه‌های موجود در سی‌دی آورده شده اختصاص یافته‌اند. همچنین این سی‌دی حاوی یک تک‌نوازی بداهه (تقاسیم) ویژه در مقام راست است که توسط استاد دانشگاه کالیفرنیا علی جهاد راسی اجرا گردیده تا به درک بهتر دانشجویان از این مَدِ ملودیک خاص کمک نماید.

کتاب **موسیقی مصر** نظرات شاهدان و مستمعان اجراها، گفتگو با اجراکنندگان، نمونه‌های شنیداری و متن ترانه‌ی آهنگ‌ها را نیز شامل می‌شود که دانشجویان را قادر به تعامل با متن می‌سازد و به همین واسطه این کتاب درآمدی منحصر به فرد و کاربردی را از موسیقی متنوع و مسحورکننده‌ی این منطقه ارائه می‌نماید.

درباره‌ی نویسنده

اسکات ال مارکوس دانشیار رشته‌ی موسیقی دانشگاه کالیفرنیا در سانتا باربارا است. وی در سال‌های ۱۹۸۲ تا ۲۰۰۵ دوره‌های متعددی را به تحقیق میدانی در قاهره اختصاص داد و امروزه سرشناس‌ترین محقق در زمینه‌ی مقام در خارج از آسیای میانه محسوب می‌شود. دکتر مارکوس علاوه بر این که در حال حاضر مشغول به تحقیق درباره‌ی سنت‌های موسیقی مردمی در شمال هند است، نوازنده‌ی عود، نی، مزار، سیتار هندی و همچنین بنیان‌گذار و سرپرست گروه موسیقی آسیای میانه‌ی دانشگاه کالیفرنیا است.

